

Procjena koncentracije bankarskog sektora: primjer Republike Hrvatske

Iveković, Božidar

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:699098>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-12**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Fakultet ekonomije i turizma

„Dr. Mijo Mirković“

Božidar Iveković

Procjena koncentracije bankarskog sektora; primjer
Republike Hrvatske

Završni rad

Pula, 2023.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Fakultet ekonomije i turizma

„Dr. Mijo Mirković“

Procjena koncentracije bankarskog sektora; primjer
Republike Hrvatske

Završni rad

Božidar Iveković

JMBAG:0117225781, redovan student

Studijski smjer: Poslovna ekonomija, Menadžment i poduzetništvo

Kolegij: Mikroekonomija

Mentor: izv.prof.dr.sc. Daniel Tomić

Pula, lipanj 2023.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani _____, kandidat za sveučilišnog prvostupnika ekonomije, ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da nijedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, _____ dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom _____ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ godine

Potpis

Sadržaj:

1) Uvod.....	1
2) Povijesni razvoj bankarstva	3
2.1) Idejni počeci bankarstva.....	3
2.2) Bankarske krize.....	3
2.3) Bankarstvo u bivšoj Jugoslaviji	4
3) Poslovanje banaka.....	5
3.1) Definicija banke	5
3.2) Basel pravila - problem regulacije	5
3.3) Ključna područja bankarskog poslovanja	6
3.4) Pozitivni jaz.....	8
3.5) Negativni jaz	9
3.6) Neutralni jaz.....	10
3.7) Vrste rizika u bankarskome poslovanju	10
4) Financijski izvještaji poslovnih banaka	14
4.1) Izvještaj o financijskom položaju (bilanca)	14
4.1.1) Aktiva banaka	14
4.1.2) Pasiva banke.....	15
4.2) Izvještaj dobiti i gubitka.....	18
5) Indikatori kvalitete bankarskog poslovanja	21
6) Hrvatski bankovni sektor	24
6.1) Mjerenje koncentracije u bankarskom sektoru	26
6.2) Pokazatelj udjela najvećih banaka prema prihodima	27
6.3) Hirschman-Herfindahlov pokazatelj (HHI)	29
6.4) Povrat na imovinu	31
6.5) Povrat na kapital.....	32
7) Zaključak.....	33
Popis literature:.....	35
Popis slika, grafikona i tablica:	37

Sažetak

U radu autor opisuje poslovanje banaka u cijelome svijetu. Objašnjava se što banka jest te koji su osnovni principi njena djelovanja. Ukratko se pojašnjava i kako je bankarstvo nastalo. Analiziraju se ključni izvještaji koje svaka poslovna banka mora objavljivati u skladu sa zakonom, a iz tih izvještaja investitori te regulatori dolaze do bitnih informacija. Hrvatski bankarski sektor se dublje analizira, posebno najveće tri poslovne banke u Republici Hrvatskoj. Cilj rada jest ispitati je li hrvatski bankarski sektor previše koncentriran.

Ključne riječi: banke, HHI-indeks, hrvatski bankarski sektor, koncentracija, povrat na imovinu, povrat na kapital, upravljanje imovinom i obvezama

Abstract

In this paper author describes business of banks in general. It is defined what bank actually is and basic principles of banking. Also, history of banking is shortly described. The key financial statements which banks are forced to publish in accordance with the law are analysed, since it is through these statements that investors and regulators attain key information. The Croatian banking sector is analysed further, especially the three biggest banks in the Republic of Croatia. The goal of this paper is to answer the question of whether the Croatian banking sector is too concentrated.

Key words: asset-liability management, banks, croatian banking sector, concentration, HHI-index, return on assets, return on equity

1) Uvod

Bankarski sektor „žila je kucavica“ svakoga gospodarstva. Iz toga razloga svaka država treba biti svjesna stanja u kojoj se nalazi bankarski sektor te prema tome stanju provoditi određene politike. Poznato je da se upravo preko bankarskog sustava često pokušavaju, koristeći se raznim instrumentima monetarne politike (npr. promjene kamatnih stopa), postići razni ekonomski ciljevi. Bez bankarskog sustava teško je zamisliti današnji svijet te nastale trendove poput globalizacije. Bez njega ne bi postojali toliko složeni lanci nabave koji se baziraju na uplatama i isplatama novca dobavljačima i proizvođačima koji se često nalaze na suprotnim stranama svijeta. Ali, upravo zbog složenosti i međupovezanosti bankarskog sektora na svjetskoj, ali i državnoj razini, nastaju i određeni rizici. Tijekom COVID-19 krize počele su se osjećati slabosti uzrokovane tolikim stupnjem povezanosti. Kriza 2008. također je naznačila važnost bankarskog sektora, ali nažalost i posljedice neodgovornog tretiranja istog. Zadnji primjer koji se može navesti dogodio se upravo u Hrvatskoj propašću Sberbanke. Svi ovi događaji, ali i mnogi drugi tijekom povijesti navode na zaključak kako je važno znati što banke rade te što se događa u bankarskom sektoru. Bitno je spriječiti pojave koje se mogu sažeti u izreku „preveliki da propadnu“. Nijedna osoba, ali ni poduzeće ni organizacija ne smiju biti u poziciji da su zaštićeni ne svojom sposobnošću ili koristi društvu u kojem djeluju, već samom svojom veličinom i nesposobnošću. To se može spriječiti konstantnim kontroliranjem stanja (ne nužno povećanom regulacijom samog sustava) bankarskog sektora te snage kojom raspolaže. Stoga će se u ovome radu razrađivati pitanje koncentracije bankarskog sektora na primjeru Republike Hrvatske, odnosno koje banke djeluju na području Republike Hrvatske, kojim sredstvima te koja je njihova tržišna moć. Cilj rada jest utvrditi je li hrvatski bankarski sektor previše koncentriran.

U prvom dijelu rada obradit će se bankarsko poslovanje s teoretske perspektive te će se dati uvid u klasične stavke koje se nalaze u financijskim izvještajima banaka. Nakon toga, pomoću kvantitativnih i kvalitativnih podataka predstaviti će se veličina bankarskog sektora u svijetu, a zatim se dublje ući u analizu bankarskog sektora Republike Hrvatske. Za nekoliko najvećih banki izračunati će se nekoliko bitnih indikatora te će se isti međusobno usporediti. Na kraju će se dati zaključak o dobivenim rezultatima. Prvo poglavlje daje pregled razvoja bankarstva, kako je nastalo i zašto te što se krije u samoj srži bankarskog poslovanja. Drugo poglavlje ulazi dublje u elemente koji su ključni za uspješno poslovanje banaka. U trećem poglavlju objašnjava se tipični izgled financijskih izvještaja za banke, koji daju ključne

informacije o kvaliteti i uspješnosti poslovanja. Četvrto poglavlje predstavlja klasične indikatore koje analitičari, investitori te menadžeri računaju kako bi dodatno produbili svoje razumijevanje bankarskog poslovanja i dobili bolju sliku o banci. Peto poglavlje analizira hrvatski bankarski sektor, daje sliku o njemu danas te istražuje njegovu koncentraciju.

Važnost teme očituje se u činjenici da previsoke koncentracije bilo koje industrije nisu poželjne iz više razloga, posebno je bitan razlog dominacije nad cijenama koje utječu na potrošače. Bankarski sektor je u svakoj državi od velike važnosti jer služi za povećanje monetarne baze, izvor financiranja države i poduzeća i sl., a o njegovoj važnosti govore i stroge regulacije kojima je podvrgnut. Samim time, vrlo je bitno promatrati koncentraciju bankarskog sektora te njegovu dinamiku kako ne bi došlo do nepoželjnih efekata, kako u sektoru tako i izvan njega. **UVOD OK!!!**

2) Povijesni razvoj bankarstva

2.1) Idejni počeci bankarstva

Bankarstvo u Europi razvijalo se usporedno s razvojem cjelokupne ekonomije. U prvotnoj „barter“ ekonomiji za bankama nije bilo potrebe iz jednostavnog razloga što nije bilo ni novca. Pojavom novca, posebno njegove uloge čuvara vrijednosti te sredstva razmjene, počinje se polako razvijati monetarna ekonomija, a uz to polagano i bankarstvo. Prve banke nastale su iz srednjovjekovnih zlatarnica. Zlatari su, zapravo, zbog visoke sigurnosti, čuvali zlato za druge. Ubrzo su primijetili da osobe koje polažu zlato na čuvanje često ne „podižu“ puni iznos već samo određeni dio. To je zlatare navelo na ideju da osobama koje nemaju zlata posude određeni dio onoga koji im je povjeren na čuvanje, a za to naplate određenu naknadu. Uz to, zlatari su počeli izdavati pisane potvrde o tome koliko im je tko predao na čuvanje, odnosno potvrdu o iznosu zlata na koje netko ima pravo. Već ovdje se može uočiti ključna ideja bankarstva koja se nije promijenila ni nekoliko stoljeća kasnije. Ta ideja je zapravo vrlo jednostavna - prenijeti novac od onih koji ga imaju viška do onih koji ga nemaju dovoljno. Upravo u ovoj ideji krije se i ključna slabost bankarskog sustava koja ne ovisi samo o vrsti novca, odnosno je li on fiducijaran ili s intrinzičnom vrijednošću - u banci se nikada ne nalazi onoliko novca koliko je u vlasništvu ili zalogu klijenata. Tijekom kriza, upravo ova slabost sustava često se isticala kao ključna. Mnoge zemlje su raznim mjerama i regulacijama probale riješiti ovaj problem ili ga barem umanjiti, ali nikada ga neće uspjeti u potpunosti riješiti (Rose i Hudgins, 2010.). Kako se ekonomija razvijala, potreba za što manjim transakcijskim troškovima usporedno je rasla te se zbog toga povećala važnost bankarskog sektora. Jako je važna postala brzina kojom bankarski sektor može nabaviti sredstva za financiranje ulaganja te sa što manjim rizikom. Danas bankarski sektor igra ključnu ulogu u trendu globalizacije. Pomoću njega trgovci trguju s klijentima na drugom kraju svijeta.

2.2) Bankarske krize

Kako se bankarstvo širilo, a banke jačale te zauzimale sve važnije mjesto u gospodarstvima, greške i slabosti sustava imale su sve veće posljedice. Tijekom povijesti, mnoge krize započele su upravo u bankarskom sektoru. Nažalost, ne mora se ići predaleko unazad kako bi se našao primjer za ovu tvrdnju. Primjerice, krajem prošlog stoljeća dolazi do krize azijskih valuta koja će se odraziti na cijeli svijet. Nakon toga, tu je i tzv. dotcom kriza, koja je također izazvana preoptimističnim trgovanjem dionicama internetskih kompanija na

burzi. Ubrzo nakon nje slijedi poznata kriza 2008., koja će ostaviti ogromne posljedice na svjetsku ekonomiju. Ova kriza, iako službeno je započeta od strane bankarskog sektora, ima više krivaca i perspektiva. Mora se nadodati da je i politika vršila određeni pritisak iz vlastitih interesa te omogućila bankama („praktički ih tjerajući“) da izdaju kredite za koje je bilo jasno da ih se neće vratiti. Kroz gospodarske krize koje su uzrokovane bankarskim aktivnostima uočljivo je da je bankarski sektor usko povezan s politikom. Odgovor leži u tome da banke služe kao mehanizam za monetarnu politiku koju vodi centralna banka države. Uz to zakoni i propisi te sam postupak regulacije (kao u slučaju Bernieja Madoffa)¹ često nisu adekvatni za efikasno nadgledanje i usmjeravanje bankarskog sektora. Međutim, iako je moguće da bankarski sektor uzrokuje krizu, često je on jedan od ključnih čimbenika u rješavanju istih. Pomoću kamatnih stopa, restriktivnom ili ekspanzivnom monetarnom politikom, centralna banka utječe na ponudu novca te na ekonomsku aktivnost u državi (Miskhin, 2007.). A ako je država dovoljno velika i utjecajna, kao što je to slučaj sa Sjedinjenim Američkim Državama, time utječe i na uvjete u globalnoj ekonomiji.

2.3) Bankarstvo u bivšoj Jugoslaviji

Nakon Drugog svjetskog rata osniva se Narodna banka Jugoslavije te se banke nacionaliziraju. Ovo razdoblje centralizacije trajat će sve do 1965. godine, kada se počinje provoditi reforma i dolazi do osnivanja narodnih banaka. Tek 1977. godine, nakon donošenja Zakona o udruženom radu, nastaju „banke“, ali samo kao interne banke poduzeća. Njihova je dužnost bila pobrinuti se da poduzeće odgovorno upravlja novcem. Zanimljivo je da su banke sve do 1988.g. bilježile konstantan gubitak, a i u praksi nisu bile samostalne, već pod političkom vlasti. Sve ovo utjecat će na pristup bankarstvu, na bankarsku infrastrukturu i znanje nakon raspada Jugoslavije. Raspadom Jugoslavije svugdje dolazi do nagle privatizacije te se javljaju privatne banke. One u početku nisu imale ni znanje ni sposobnosti koje su trebale imati jer su nastale iz sustava u kojemu konkurentnost nije bila bitna. Stoga su hrvatski bankari morali u kratkom vremenu puno naučiti kako ih strane banke ne bi istisnule (Kandžija i Živko, 2004.).

¹ Slučaj Bernieja Madoffa jedan je od najekstremnijih primjera kako su regulatori često neefikasni. Naime, Bernie Madoff bio je priznati poslovni čovjek, smatran kraljem Wall Streeta, ali je u stvarnosti vodio najveću Ponzijevu shemu toga vremena. Poznata je zgodica kada je pao pod istragu, te su regulatori zahtijevali broj računa na kojem se navodno novac fonda kojim je Madoff upravljao nalazi. Madoff je napisao broj računa i predao ga u ruke regulatora. Nijedna od prisutnih osoba nije odlučila provjeriti stanje računa. Da je, otkrila bi da na računu nije bilo novaca, te bi uštedjela ogromne svote novaca građanima.

3) Poslovanje banaka

3.1) Definicija banke

Iako bi se građanima moglo učiniti da je vrlo jednostavno prepoznati banke, s pravno-ga aspekta to nije tako. Veliki je problem jasno definirati što banka zaista jest u regulatorne i pravne svrhe. Jasno je da banke rade s novcem, ali ako se banku definira kao instituciju koja posluje novcem, nije puno postignuto. Nadalje, može se nadodati da je banka institucija koja prima depozite građana te izdaje kredite, ali to rade i druga financijska poduzeća. Različite države različito su riješile ova pitanja. Primjerice, u SAD-u banke nisu definirane prema onome čime se bave, tj. spektru usluga koje pružaju, već prema tome jesu li ili nisu osigurane kod FDIC-a (Federal Deposit Insurance Corporation). U Republici Hrvatskoj, Zakon o bankama definira banku na sljedeći način: “ (1) Banka je financijska institucija koja je od Hrvatske narodne banke dobila odobrenje za rad i koja je osnovana kao dioničko društvo sa sjedištem u Republici Hrvatskoj“. Kasnije se u Zakonu detaljnije definiraju usluge koje banka smije pružati. U bankarstvu zakon igra veliku ulogu. Mnoge američke banke bunile su se da nisu dovoljno konkurentne naspram europskih upravo iz razloga što podliježu strožim direktivama. Uz to, općenito su banke imale veće obveze prema regulatorima naspram svojih konkurenata (osiguravajućih kuća, leasing kuća, kreditnih unija, štedionica, nefinancijskih poduzeća koja su nudila financijske usluge poput npr. Walmarta itd.). Tek od 1999. godine, donošenjem Gramm-Leach-Blileyeva zakona dopušteno je „miješanje“ financijskih poduzeća upravo iz razloga što nije bilo jednostavno razlučiti različite oblike financijskih institucija prema uslugama koje su nudile. Posljedica ovoga zakona je da su danas banke najčešće organizirane kao holdinzi (Rose i Hudgins, 2010.)

3.2) Basel pravila - problem regulacije

Basel pravila ili Baselski sporazum je sporazum sklopljen 1988. godine s ciljem da se učvrsti međunarodni bankovni sustav. Njime se definiraju minimalni kapitalni zahtjevi u odnosu na rizičnost imovine banaka. Ovaj sporazum jako je bitan jer je uzeo u obzir rizik imovine. Do tada, kapitalni zahtjevi su bili prilično jednostavni, ali neadekvatni. Problem je ležao u tome što su banke uzimale depozite te investirale u više ili manje rizičnu imovinu s istim zahtjevima za osiguranje. Stoga, ako bi banka uzela depozit 100 000 dolara, te ga investirala u visoko rizične dionice sa očekivanim prinosom od npr. 25% godišnje, ona bi i dalje imala iste zahtjeve za rezervnim kapitalom kao i banka koja je 100 000 dolara investirala u

dionice koje su manje rizične i nose 7% prinosa godišnje. Jasno je da je takav sustav u principu podržavao neodgovornost banaka i visokorizične investicije. Baselskim pravilima ovaj problem se adresirao. Propisana su pravila koja zahtijevaju povećanje potrebnih rezervi u slučaju povećanja rizika u imovini banke. Nakon Basel 1, slijedila su Basel 2 pravila 2004. godine koja su samo nadogradila na prijašnja te dodatno učvrstila regulatorne prakse i zahtjeve. Do Basela 3 dolazi 2009. godine upravo zbog nastanka krize koja je pokazala kako dotadašnji zahtjevi nisu bili usklađeni sa određenim bankarskim praksama. Basel 3 dodatno prilagođava kontrolu rizika i regulatorne okvire (Ramirez, 2017.).

Ono što je uvijek bio problem regulatora naspram banaka jest da zakon i pravna regulativa uvijek kasni za praksama i proizvodima koji se prodaju na raznim financijskim tržištima. Iako postoje službene agencije u državama, ali i na međunarodnoj razini koja se bave poslovanjem bankarskog te financijskog sektora, te agencije uvijek kasne za bankama. Problem je što je privatni sektor brži i skloniji inovacijama, brže djeluje, a i sami podaci iz kojih se analizira poslovanje su retrospektivni- od kvartalnih koji gledaju 3 mjeseca unazad pa sve do godišnjih koji gledaju godinu dana unazad. Stoga, kako regulatorna tijela nemaju direktan uvid u poslovanje banaka, ona zapravo gledaju unazad, stoga ne mogu djelovati unaprijed. Općenito, uvijek se vodila rasprava o tome je li potrebna regulacija bankarskog sektora ili ne, a odgovor su uvijek davale krize koje se nastajale upravo zbog neadekvatne regulacije. Velika depresija natjerala je američku vladu da puno strože nastupi prema bankama, ali kasnije su se opet ukidale razne regulacije. Ovdje nema jasnog odgovora treba li ili ne treba nadzirati banke i financijske institucije. Postoji samo kompromis, a svaka država odlučuje za sebe što je spremna žrtvovati - ekonomski rast i investicije ili sigurnost i povjerenje (Pym, 2014.).

3.3) Ključna područja bankarskog poslovanja

Kada se govori konkretno o poslovanju banaka, najčešće se spominje tzv. asset-liability management (ALM) (hrv. prijevod jest „upravljanje imovinom“²). U principu, ovaj izraz skraćeno govori o upravljanju aktivom i pasivom unutar bilance banaka. Što kvalitetnije banka upravlja svojom bilancom, to će imati veću konkurentsku prednost (Choudhry, 2011.). Nekada se o ovoj temi nije previše govorilo jer su izvori financiranja bili ograničeni. Banke su se većinom oslanjale na depozite građana, stoga je pasivom bilo vrlo lagano upravljati i predviđati troškove. Međutim, nakon deregulacije i pretvaranja banaka u holdinge, a uz to dodavanjem

² U tekstu se koriste oba izraza, ali u literaturi je najčešće spominjano ALM

aktivnosti i usluga kojima se banke bave i koje pružaju, jako se povećala paleta izvora financiranja. Danas, putem financijskih tržišta te međubankovnih tržišta banke puno brže dolaze do sredstava za financiranje, a oblici financijskih proizvoda kojima se financira su raznovrsni. Stoga, menadžment banke mora puno više vremena posvetiti vođenju i upravljanju svojom pasivom kako bi minimalizirao troškove financiranja, ali uz to i rizik kojemu se izlaže. Financiranje depozitima često je jeftinije nego financiranje zaduživanjem, ali banka ne odlučuje (barem po prirodi) o količini depozita koja je dostupna (Rose i Hudgins, 2010.). Također, vrsta depozita koja se polaže, posebno prema ročnosti, ima veliki učinak na to koliko je financijskog kapitala zaista dostupno. Zaduhivanje je često skuplje, ali se može zaduhivati u točno potrebnom iznosu te je moguće dogovoriti datume isplata kamata. Međutim, zaduhivanje često nosi i rizik da se kamate neće moći otplatiti. Na troškove financiranja također utječe faktor veličine poduzeća. Što je banka veća (po svojoj imovini), to su troškovi zaduhivanja manji. Stoga nije ni čudno da se manje banke često i manje zaduhuju negoli velike. Kod manjih banaka se preferira financiranje depozitima. Nakon što banka odluči kako će se financirati, također mora odlučiti gdje će plasirati svoja sredstva, tj. koju financijsku imovinu će kupiti. Imovina koju banka pribavlja jako utječe na njezin račun dobiti i gubitka, te na kraju i na samu dobit. Vrsta i prinosi imovine koja se kupuje ili u koju se ulaže često je definirana različitim investicijskim strategijama te spremnosti na rizik. U pravilu, rizičnija imovina nosi veći prinos.

Stoga, ideja ALM-a u srži je jednostavna i lako se povezuje s općenitim principima poslovanja - financirati se što jeftinije te ulagati što unosnije (Owusu i Alhassan, 2020.). Izazovi s kojima se ALM susreće leže u nepredvidljivosti kamatne stope. Uvijek je jedan dio obveza vezan isto kao i dio aktive uz kamatnu stopu, tj. njegova vrijednost se mijenja ovisno o promjenama (rastu ili padu) kamatne stope. Jedan dio obveza ima stalnu tj. nepromjenjivu kamatnu stopu isto kao i dio aktive, ali drugi dio s varijabilnom kamatnom stopom naziva se kamatonosna aktiva/obveza osjetljiva na kamatnu stopu. Jednostavno objašnjeno, to su svi vrijednosni papiri poput obveznica, dionica, CD-ova itd., na koje se primjenjuje varijabilna kamatna stopa, te svi dugovi koje banka ima koji su isto određeni varijabilnom kamatnom stopom (Kandžija i Živko, 2004.). Razlika između kamatonosne aktive i pasive osjetljive na kamatnu stopu govori nam o predviđanju banke u kojemu smjeru će se kamatna stopa kretati. Nije nužno da porastom kamatne stope banka profitira, a hoće li ili neće profitirati ovisi upravo o razlici osjetljive aktive i pasive ili u literaturi tzv. „jazu“. Postoje tri vrste ALM-a koje su određene tim jazom.

3.4) Pozitivni jaz

Kada se govori o pozitivnom jazu, govori se o pozitivnoj razlici ukupne kamatonosne aktive osjetljive na kamatnu stopu nad istovrsnim obvezama.

Tablica 1) Prikaz pozitivnog jaza (podaci su prikazani u tisućama)

Ukupna aktiva	Kamatno-osjetljiva aktiva	Ukupne obveze	Kamatno-osjetljive obveze
1 000 000 E	300 000 E	400 000 E	200 000 E

Izvor: Izrada autora

Iz podataka u Tablici 1. možemo izračunati razliku između ukupne aktive i pasive, koja iznosi šest milijardi eura. Međutim, nisu sve obveze osjetljive na kamatnu stopu isto kao i cijela aktiva. Stoga možemo izračunati razliku između osjetljive aktive i pasive koja iznosi dvjesto milijuna eura. Pretpostavimo da su podaci iz tablice 1 uzeti u trenutku kada je kamatna stopa iznosila 10%. Što se događa s dobiti ako se kamatna stopa poveća? Budući da se zna da je kamatna stopa 10%, a ukupna aktiva je milijardu eura, ukupni prihod bio bi jednak 100 milijuna eura. Pasiva iznosi 400 milijuna, što znači da su rashodi za obveze jednaki 40 milijuna eura. Prema ovim izračunima dobit bi bila jednaka prihodima umanjenim za rashode, odnosno 60 milijuna eura. Pretpostavimo da se kamatna stopa poveća na 12%. Sada je jako bitno koji dio je osjetljiv na kamatnu stopu. Kod aktive to je 300 milijuna eura. Tih 300 milijuna sada više ne nosi kamatnu stopu od 10 %, već 12%. Stoga bi ukupni prihod bio 700 milijuna, koji nose 10%, tj. 70 milijuna eura kojima bi se nadodalo 12% od 300 milijuna (aktiva osjetljiva na kamatu), što iznosi 36 milijuna. Ukupno povećanje prihoda bilo bi 6 milijuna eura. Kod obaveze, situacija se isto mijenja. 200 milijuna eura i dalje ostaje na 10%, tj. troškovi tih obaveza se ne mijenjaju. Oni bi i dalje iznosili 20 milijuna eura. Međutim, drugih 200 milijuna koji su osjetljivi na promjene u kamatnoj stopi sada imaju trošak od 12%. To znači da tih 200 milijuna nosi sa sobom trošak od 24 milijuna. Ukupni troškovi iznosili bi 44 milijuna. Kada se troškovi oduzmu od prihoda, dobivamo dobit od 42 milijuna, odnosno dobit se povećala za 2 milijuna. Povećala se zato što je apsolutni iznos aktive osjetljive na kamatnu stopu bio veći od ukupnog iznosa obveza osjetljivih na kamatnu stopu. Iz toga razloga, menadžment će držati veće iznose aktive osjetljive na kamatnu stopu naspram istovrsnih obveza kad očekuje porast kamatne stope (Kandžija i Živko, 2004.).

3.5) Negativni jaz

Kod negativnog jaza obveze osjetljive na kamatnu stopu nadmašuju aktivu osjetljivu na kamatnu stopu. Situacija je obrnuta naspram pozitivnog jaza. Kao primjer, dani su podaci u Tablici 2.

Tablica 2) Negativan jaz (podaci u tisućama)

Ukupna aktiva	Aktiva osjetljiva na kamatnu stopu	Ukupne obveze	Obveze osjetljive na kamatnu stopu
1 000 000 E	200 000 E	400 000 E	300 000 E

Izvor: Izrada autora

U ovom slučaju obveze osjetljive na kamatnu stopu veće su od aktive osjetljive na kamatnu stopu. Ako je kamatna stopa bila 10% te se smanji na 8%, profit banke trebao bi se uvećati. To se može dokazati jednostavnim računom. Ukupni prihodi banke pri kamatnoj stopi od 10% iznosili bi 100 milijuna, od kojih bi se oduzeli ukupni troškovi od 40 milijuna. Tako bi se izračunalo da je profit jednak 60 milijuna eura. Ako se kamatna stopa smanji na 8%, troškovi obveza se smanjuju sa 40 milijuna na 34 milijuna. 100 milijuna u obvezama ima fiksnu kamatnu stopu, stoga se trošak tog dijela ne mijenja, dok se kod 300 milijuna mijenja. On sada iznosi 24 milijuna jer se umjesto 10% kamatne stope plaća samo 8%. Prihodi će se isto smanjiti, ali za manje. I kod aktive je 800 milijuna vezano fiksnom kamatnom stopom, a 200 milijuna će sada nositi 8% kamatne stope umjesto 10%. U apsolutnim iznosima imat ćemo 80 milijuna kojima ćemo dodati 16 milijuna te će ukupni prihodi biti 96 milijuna. Kada se troškovi oduzmu od prihoda dobije se profit od 62 milijuna profita. Zanimljivo je kako se padom kamatne stope profit povećao, što se na prvu čini kontraintuitivno. Ali bitno je razumjeti da se to događa zato što je onaj dio aktive koji je osjetljiv na promjene kamatne stope u apsolutnom iznosu manji od obaveza s varijabilnom kamatnom stopom. Može se zaključiti da će menadžment voditi politiku negativnog jaza u slučaju da očekuje pad kamatnih stopa. Iz navedenog se može zaključiti da su promjene u kamatnoj stopi jako bitne za profit banke, a samim time i za njezino poslovanje (Kandžija i Živko 2004.).

3.6) Neutralni jaz

Politika neutralnog jaza najčešća je u praksi iz razloga što je kretanje kamatnih stopa jako teško predvidjeti. Mnoge su banke upale u zamku „predviđanja“ što ih je kasnije koštalo cijelog poslovanja. U cijelom finansijskom sektoru bitno je kontrolirati i minimizirati rizik, a ne predviđati budućnost. Moglo bi se reći da je bitno biti spreman na sve moguće događaje, a ne predvidjeti što će se dogoditi. Politika neutralnog jaza čini upravo to. Izjednačavaju se iznosi aktive i obveza s varijabilnom kamatnom stopom kako promjene ne bi utjecale na profit banke. Naravno da dolazi do određenih odstupanja od neutralnog jaza, ali menadžeri su u praksi razvili razne načine da maksimalno umanje ta jaz pa se promjene ne bi trebale jako odraziti na račun dobiti i gubitka banke. Općenito, kod promjene kamatnih stopa, osim kod neutralnog jaza, utjecaj na profit može se izračunati uzimajući u obzir samo aktivu i obveze s promjenjivom kamatnom stopom (Kandžija i Živko, 2004.). Općenito, promjena se računa prema formuli:

Promjena u profitu = (Aktiva sa varijabilnom kamatnom stopom – obveze sa varijabilnom kamatnom stopom) * promjena u kamatnoj stopi

3.7) Vrste rizika u bankarskome poslovanju

Kada se govori o bankama, bankarskome poslovanju, finacijama te finacijskim tržištima, neizbježno je spomenuti rizik. Rizik će se definirati kao vjerojatnost neisplate predviđenih novčanih tokova. U principu, na sve se proizvode banaka i finansijskog sektora može gledati kao na određeni slijed novčanih tokova, tj. njihovu količinu i raspored isplate. Osnovni proizvod banke jest kredit koji nosi svoje rizike. Velika većina finansijskih te bankarskih proizvoda nastala je kako bi banka minimalizirala svoju izloženost riziku. Kriza 2008. godine pokazala je kako prevelika izloženost riziku može uništiti i najveće banke, a pogotovo one manje. Nakon te krize postrožene su regulacije u cijelom svijetu kako bi se banke natjeralo da bolje kontroliraju svoje rizike. Općenito, kada se formira cijena određenih proizvoda koje banka nudi, prvo se u obzir uzimaju rizici povezani s tim proizvodom. Najčešće vrste rizika na koje se nailazi u bankarskome sektoru su:

- 1) kamatni rizik
- 2) kreditni rizik
- 3) poslovni rizik
- 4) rizik likvidnosti
- 5) rizik opoziva

- 6) rizik prijevremene otplate
- 7) inflacijski rizik

Svaki od ovih rizik jest specifičan te banka ne smije kroz svoje poslovanje zanemariti bilo koji od njih (Rose i Hudgins, 2010.).

Kamatni rizik je naveden prvi zato što je on u cijeni proizvoda najviše zastupljen. Kao što se cijena žita iskazuje u novcu, tako se cijena novca iskazuje u kamatnoj stopi. Kamatna stopa utječe na profit, na ponudu i potražnju za financijskim proizvodima te općenito na bankarsko poslovanje. Ovaj rizik je prvi i osnovni koji banka mora kontrolirati u svojem poslovanju te usput paziti da ne dođe do prevelikog izlaganja promjenama kamatne stope. U praksi su razvijeni mnogi proizvodi upravo u svrhu zaštite od kamatnog rizika. To su opcije, ročnice itd. Uz to, razvile su se i politike upravljanja jazom. Bitno je naglasiti da se promjenom kamatnih stopa mijenja i knjigovodstvena vrijednost poduzeća, stoga se bez jasne strategije upravljanja kamatnim rizikom banku ne može shvaćati ozbiljno.

Nakon kamatnog rizika slijedi kreditni rizik. Kako je primarni proizvod banke kredit, ovaj rizik također mora biti strogo kontroliran. Banka koja ne kontrolira svoje dužnike te odobrava kredite olako, bez detaljne provjere financijske sposobnosti dužnika neće biti u mogućnosti naplatiti mnoge od tih kredita, što će uzrokovati velike probleme toj banci. Neodgovornost upravo po ovoj vrsti rizika je kroz razne financijske instrumente uzrokovala financijsku krizu 2008. godine.

Kreditni rizik mora se shvatiti ozbiljno te svaki kredit prije odobravanja mora proći kroz detaljnu analizu. Kako bi se ovaj posao provjere olakšao nastale su tzv. rejting agencije koje raznim dužnicima dodjeljuju razne rejtinge, ovisno o procijenjenoj sposobnosti otplate kredita. Neke od najpoznatijih rejting agencija su Moody's Investor Service, Standard&Poor's itd. Svaka od ovih agencija ima svoju kategorizaciju.

Još jedan značajni rizik jest poslovni rizik. Poslovni rizik zapravo je rizik poslovne okoline. Kod banaka se on može osjetiti posebno kod onih manjih, koje djeluju na manjim geografskim područjima. Na primjer, ako banka djeluje samo u Istri, a dogodi se jako loša sezona, moguće je da će se broj kredita koji se ne otplaćuju povećati, a to će utjecati na prihode banke. Poslovni rizik najčešće se neutralizira kupnjom vrijednosnih papira poduzeća ili organizacija na drugom geografskom području.

Sljedeći rizik jest rizik likvidnosti. Kako banke jako često kupuju vrijednosne papire kako bi umanjile poslovni i kamatni rizik te uvećale svoje prihode, one se izlažu riziku likvidnosti. U slučaju da banke kupe vrijednosne papire koji nemaju likvidno tržište, tj. ne može ih se brzo prodati kako bi se došlo do novca, a istovremeno se zahtjevi klijenata banke za gotovinom ili kreditima povećaju, moguće je da će banka ili morati odbijati kredite ili još gore, biti u nemogućnosti isplate novca svojim klijentima. Situacija u kojoj banka nije sposobna isplatiti gotovinu opasna je ne samo za tu banku, već i za cijeli bankarski sektor jer je on snažno povezan. Općenito banke djeluju po principu povjerenja svojih klijenata u mogućnost banaka da im u danom trenutku isplati zahtijevanu količinu novca. Ako ona to nije u stanju učiniti, moguće je da će ostali klijenti banke posumnjati u stručnost banke te će povjerenje opasti, a novac će početi „bježati“ s računa banke. To će uzrokovati velike probleme, a kada se u praksi ovako nešto dogodi, rijetko koja banka uspije preživjeti. Nedavni slučaj dogodio se u Republici Hrvatskoj, kada je došlo do problema u radu Sberbanke.

Problem banaka u izboru vrijednosnih papira koje će kupiti leži u tome što likvidniji vrijednosni papiri često nose manji prinos od onih manje likvidnih. Stoga menadžment mora birati između likvidnosti i profitabilnosti. U bankarskome svijetu može se reći da su ta dva cilja skoro pa suprotna. Često se likvidnost postiže po cijenu profitabilnosti i obrnuto. Profitabilnost, likvidnost i rizičnost tri su područja upravljanja bankom koja je potrebno uskladiti kako bi se ostvarilo uspješno poslovanje banke. Rizik opoziva specifična je vrsta rizika, a javlja se kada banka ulaže u vrijednosne papire koji sa sobom nose pravo opoziva. To znači da izdavatelj vrijednosnog papira smije u bilo kojemu trenutku odlučiti opozvati vrijednosne papire. Problem banaka u ovoj situaciji je što izdavatelji često koriste opciju opoziva kada se prinosi na vrijednosne papire smanjuju. Izdavatelj opoziva vrijednosne papire, kako bi se zadužio po sada nižoj kamatnoj stopi. To isto znači da ako banke posjeduju te papire koje se opoziva, moraju sada investirati po nižoj kamatnoj stopi. Za primjer uzmimo dionice X poduzeća³. Poduzeće je izdalo obveznice na 10 godina s nominalnom vrijednošću od 1000 eura te kamatnom stopom od 10%. Zadržalo je pravo opoziva. Banka Y odlučila je kupiti takvu obveznicu. Ona je računala na određeni prinos te kamatnu stopu od 10%. Nakon dvije godine, kamatne stope su pale na 5%. Poduzeće X iskorištava svoje pravo opoziva jer ne želi plaćati kamatnu stopu od 10% kada može jeftinije proći i zadužiti se na samo 5%. Banka je računala na kamatnu stopu od 10%, ali sada će te novce morati investirati očekujući samo 5% prinosa, što je, naravno, negativno. Izbjegavanje ovoga rizika je dosta jednostavno, a vrši se tako da se ne kupuju vrijednosni papiri

³ Primjer je osmišljen od strane autora.

sa pravom opoziva. Rizik prijevremene otplate je rizik do kojeg dolazi kada se krediti koje je banka izdala otplaćuju prijevremena što smanjuju predviđeni prinos kredita. Ova pojava postaje izraženija u vremenima u kojima kamatna stopa pada. Objašnjenje je da kada kamatna stopa padne dovoljno nisko, mnogi zajmoprimci se zadužuju po nižoj kamatnoj stopi, a otplaćuju kredit sa višom kamatnom stopom. Recimo da je banka izdala kredit na 15 godina od 15 000 eura, a kamatna stopa je 5%. Nakon dvije godine, kamatne stope padnu na samo 2%. Zajmoprimac odlazi u drugu banku i podiže kredit broj 2 u onome iznosu koji mu je ostao za otplatiti banci koja je izdala kredit broj 1. Time postiže da na preostali iznos kredita on zapravo plaća samo 2% kamatne stope, što je jako isplativo za zajmoprimca, ali banci narušava predviđene prihode.

U praksi je potrebno kod trgovanja vrijednosnim papirima osiguranima kreditima ili kod investiranja u iste, izračunati postotak prijevremenih otplata kredita za predviđeno razdoblje držanja tih vrijednosnih papira kako bi banka bila svjesna rizika koji preuzima. Postoji tzv. PSA model, a on se temelji na prethodnim stopama ranijih otplata kredita, ali moguće ga je prilagoditi prema različitim uvjetima.

Zadnji rizik koji banka mora uzeti u obzir jest inflacijski rizik. Inflacijski rizik uvijek postoji kada se posluje na način da se očekuju budući novčani priljevi. Inflacija nagriza kupovnu moć, a samim time i vrijednost budućih novčanih tokova. Sve banke su vrlo svjesne inflacije te se od nje štite na razne načine. Moguće je kupiti kratkoročne vrijednosne papire ili vrijednosne papire sa promjenjivom kamatnom stopom. Uz to, postoje obveznice npr. SAD-a, koje se prilagođavaju za stopu inflacije. Sve su ovo načini kako se zaštititi od inflacijskog rizika, a u praksi se često koriste razne kombinacije, ovisno o situaciji u kojoj se banka nalazi (Lubinska, 2021.).

4) Financijski izvještaji poslovnih banaka

Kada se govori o poslovanju banaka te o njihovoj uspješnosti, najčešće se citiraju podaci ili indikatori poput povrata na imovinu, povrata na kapital, neto kamatna marža i sl. Općenito, ne samo za banke, većina informacija koje se koriste kao podloga za ulaganje u određenu dionicu ili kao temelj za ocjenu uspješnosti poslovanja dolaze iz financijskih izvještaja. Financijski izvještaji za banke obvezni su, tj. svaka banka dužna je objaviti izvještaj o financijskom položaju (bilancu), račun o dobiti i gubitku te izvještaj o novčanim tokovima. Iz ovih se izvještaja računaju razni indikatori prema kojima se zatim ocjenjuje uspješnost menadžmenta u ostvarivanju određenih ciljeva. Razne djelatnosti imat će različite pozicije unutar ovih izvještaja te će različite pozicije dominirati. Stoga je bitno upoznati se s klasičnim pozicijama unutar financijskih izvještaja banaka kako bi se podatke koji se nalaze unutar tih izvještaja moglo pravilno interpretirati. Jedan faktor koji se mora uzeti u obzir kod svih djelatnosti te sektora je veličina poduzeća koje se analizira. Veličina banke (mjerena prema ukupnoj vrijednosti aktive) utjecat će na njezino poslovanje, pa tako i na važnost određenih pozicija unutar financijskih izvještaja (Padberg, 2017.)

4.1) Izvještaj o financijskom položaju (bilanca)

Bilanca općenito govori o tome što sve banka posjeduje (aktiva), te kako je svoju imovinu financirala (pasiva). U određenim zemljama postoje razlike u tome kako se pozicije navode, primjerice od veće prema manjoj likvidnosti, ali u principu, što se sadržaja tiče, sve bilance banaka su slične.

4.1.1) Aktiva banaka

Aktiva banaka najčešće se dijeli na četiri skupine: gotovina u trezoru i depoziti koji se drže kod drugih depozitnih institucija (C), državni i privatni vrijednosni papiri koji nose kamatu i koji su kupljeni na otvorenome tržištu (S), krediti i lizinzi dostupni komitentima (L) te razna aktiva (MA).⁴

Gotovina je prvi izvor likvidnosti, a banka mora posjedovati dovoljno gotovine kako bi mogla isplatiti sve zahtjeve svojih deponenata te odgovoriti na neke nepredviđene odljeve novca. Vrijednosni papiri također su visokolikvidna imovina, barem većim dijelom. Banka

⁴ Podjela preuzeta iz Rose i Hudgins, Upravljanje bankama i financijske usluge, 8. izdanje, 2015., Zagreb, Mate d.o.o.

jedan dio dostupnih sredstava pretvara, odnosno ulaže u vrijednosne papire kako bi maksimizirala svoj profit. Bankama nije najdraže držati velike svote gotovine u poslovnica jer ta gotovina ne zarađuje kamatu. Stoga se kupuju vrijednosni papiri. Kod ovoga dijela bitno je da vrijednosni papiri koji se kupuju budu dobro raspoređeni u one koji su visoko likvidni i one koji nose više prinose, te je bitno upravljati dospijecem tih vrijednosnih papira. Ako se ovom vrstom imovine ne upravlja odgovorno, može doći do velikih problema, kako s likvidnošću, tako i s profitabilnošću. Menadžment bi općenito trebao svoju strategiju upravljanja vrijednosnim papirima prilagoditi uvjetima poslovanja kako ne bi došlo do neočekivanih smetnji. Krediti i lizinzi sljedeća su kategorija koja se pojavljuje u financijskim izvještajima.

Kreditni su osnovni proizvod banaka, stoga je razumljivo da će oni često imati veliki udio u aktivi banaka, a s njima su i lizinzi kao posebna vrsta kredita. Banke moraju upravljati aktivom tako da uvijek budu likvidne, ali i profitabilne kako bi zadovoljile zahtjeve i klijenata i dioničara. Ne smije se držati previše gotovine, ali ni premalo. Ne bi se trebalo držati previše ni premalo kredita i lizinga, a isto vrijedi i za vrijednosne papire. Vrijednosni papiri prodaju se kada su potrebe za gotovinom visoke i rastu ili kada raste potražnja za kreditima. Efikasnost u upravljanju aktivom te odabirom kvalitetnih vrijednosnih papira i financijskih proizvoda osigurava menadžmentu banke da poveća svoju dobit, ali ostane likvidna bez izlaganja previsokim rizicima. Vidljivo je da zbog prirode bankarske aktive, svaka vrsta te aktive nosi određene rizike povezane s istom. Ti se rizici moraju uzeti u obzir pri planiranju i kupovanju imovine banke. Zadnji oblik je razna imovina pod koju najčešće spada nefinancijska imovina banke poput zemljišta, zgrada i sl. Ova podjela osigurava osnovni pregled aktive banaka, iako je on u stvarnosti složeniji, te se svaka od ovih kategorija dijeli u potkategorije.

4.1.2) Pasiva banke

Pasiva banke je dugo vremena bila zanemarena u bankarstvu. Tijekom vremena, upravljanje pasivom, posebno obvezama banke, postaje iznimno bitno i počinje mu se posvećivati sve više pažnje. Općenito se smatralo da se pasivom ne može previše upravljati jer je najčešći izvor financiranja banaka bilo zaprimanje depozita te vlastiti kapital, ali razvojem financijskih tržišta te dostupnosti novca i raznih financijskih proizvoda dolazi do razvoja bankarske pasive te se banke počinju okretati novim načinima financiranja, posebno zaduživanju na međubankarskim tržištima. Porastom zaduživanja dodatno se povećava rizik likvidnosti, ali i poslovni rizik banaka, a usporedno se povećava i kompleksnost upravljanja

pasivom. U srži, pasiva banke sastoji se od obveza i dioničkog kapitala. Obveze će se u principu dijeliti na depozite i dug.

Slika 1) Izvještaj o financijskom položaju za 2022. godinu J&Morgan Chase

31.12.2022. (podaci u milijunima), osim za dionice	2022.
Imovina	\$ 27.697,00
Gotovina	\$ 539.537,00
Depoziti kod banaka	\$ 315.592,00
Federalne rezerve	\$ 185.369,00
Posuđene vrijednosnice	\$ 453.799,00
Imovina namijenjena trgovanju	\$ 205.857,00
Vrijednosnice koje se drže do dospelosti	\$ 425.305,00
Ulaganja u vrijednosnice usklađene za gubitke po kredit	\$ 631.162,00
Kredit	\$ 1.135.467,00
Rezerve za gubitke po kreditima	\$ -19.726,00
Kredit umanjeni za rezerve za gubitke po kreditima	\$ 115.921,00
Odgođeni prihod i potraživanja	\$ 125.189,00
Zemljište i oprema	\$ 27.734,00
Goodwill i ostala neopipljiva imovina	\$ 60.859,00
Druga imovina	\$ 182.884,00
Ukupna imovina	\$ 3.665.743,00
Obveze	
Depoziti	\$ 2.340.179,00
Repo kredit	\$ 202.613,00
Kratkoročni dug	\$ 44.027,00
Obveze iz aktivnosti trgovanja	\$ 177.976,00
Obveze prema dobavljačima i druge obveze	\$ 300.141,00
Obveze podružnica	\$ 12.610,00
Dugoročni dug	\$ 295.865,00
Ukupne obveze	\$ 3.373.411,00
Vlasnički kapital	
Povlaštene dionice	\$ 27.404,00
Obične dionice	\$ 4.105,00
Dodatni uplaćeni kapital	\$ 89.044,00
Zadržana dobit	\$ 296.456,00
Akumulirani gubici	\$ -17.341,00
Rizničke dionice	\$ -107.336,00
Ukupni vlasnički kapital	\$ 292.332,00
Ukupne obveze i vlasnički kapital	\$ 3.665.743,00

Izvor: Puni izvještaj nalazi se na službenim stranicama J&P Morgan Chase:

<https://www.jpmorganchase.com/content/dam/jpmc/jpmorgan-chase-and-co/investor-relations/documents/audited-financial-statements-2022.pdf>

Slika 1. prikazuje izvještaj o financijskom položaju J&P Morgan Chase za 2022. godinu, a u njemu se jasno vidi kako izgleda bilanca jedne banke. Međutim, iznimno je bitno napomenuti da je ova banka zapravo holding kompanija, ali fokusira se na financijske usluge. Mnoge banke su nakon 1999. godine, tj. uvođenjem GLB zakona, postale holding kompanije, a mnoga osiguravajuća društva i sl. pripojila su si banke. Stoga, u financijskom sektoru mnoge banke, posebno one međunarodne, organizirane su kao holding kompanije koje nude sveukupnu

financijsku uslugu. Iz ove bilance može se primijetiti da je aktiva podijeljena upravo na četiri kategorije od kojih je prva najlikvidnija i odnosi se na novac te depozite kod drugih banaka. Uz to, ovdje se nalaze i sredstva kod središnje banke koja su isto tako bitna. Krediti se nalaze u zasebnoj kategoriji, a vidljivo je da čine najveći postotak aktive banke. Također, J&P Morgan Chase posjeduje i razne vrijednosne papire s različitim rokovima dospijeca. Zanimljivo je primijetiti i stavku „Rezerve za gubitke po kreditima“, koja označava predviđeni iznos za pokrivanje kredita koje se neće moći otplatiti. Kada se gledaju obveze prva stavka su depoziti koje je banka zaprimila, a vidimo da je u slučaju ove banke to daleko najveća stavka obveza i sveukupne pasive. Depoziti su najjeftiniji način financiranja za banke, ali su također i problematični po pitanjima ročnosti, isplata te drugih karakteristika (Divić, 2016.). Ova banka je poslovna banka koja zaprima i depozite građana. Depoziti će kod primarno investicijskih banaka biti manje zastupljeni, ali će postojati jer i investicijske banke danas nude depozite. Nakon depozita slijede dugovi. J&P se zadužuje kod federalne banke, ali postoji i kratkoročni te dugoročni dug. Na kraju bilance nalazi se dionički kapital koji se sastoji od uplaćenog kapitala te zadržane dobiti. Kod banaka, bitno je bilance uspoređivati sa sličnim bankama, po određenim kriterijima. Veličina banke, njezina primarna djelatnost te čak i geografski položaj ili pravno okruženje mogu jako utjecati na izgled njezine bilance stoga kada se banke uspoređuje ne smije se napraviti greška te se uspoređivati „kruške sa jabukama“.⁵

Ekonomija opsega, pristup financijskim tržištima, profil i stabilnost banke utječu na njene troškove zaduživanja i općenito financiranja pa se to odražava na bilancu. Menadžment mora razmišljati o upravljanju pasivom kao bitnom dijelu poslovanja jer prema osnovnoj jednadžbi za profit on se izračunava kao razlika prihoda i rashoda. Za banku, rashodi su u najvećoj mjeri troškovi financiranja, tj. Konkretnije, to su kamate koje banka plaća na svoje dugove ili depozite koje je zaprimila. Njezini prihodi sastoje se od kamata koje banka prima na izdane kredite te vrijednosne papire koje posjeduje. Minimaliziranjem rashoda, a maksimiziranjem prihoda postiže se maksimalni profit, pa ne čudi da mnoge banke puno energije i vremena posvećuju upravljanju svojom pasivom i aktivom. Obje strane bilance potrebno je poznavati, planirati i kontrolirati kako bi se minimalizirao rizik, povećala dobit i samim time zadovoljilo dioničare, ali i osiguralo buduće postojanje i poslovanje banke.

⁵ A. Jurman 2007.g. u svome radu *Pribavljanje izvora sredstava u hrvatskim bankama* još dublje i detaljnije objašnjava pozicije koje se nalaze u bilancama banaka te komentira kako su se hrvatske banke financirale u prošlosti.

4.2) Izvještaj dobiti i gubitka

Račun dobiti i gubitka sadrži ključne informacije za određeno razdoblje o poslovanju banke te njezinome uspjehu. Općenito, investitori ne žele investirati svoj novac u neuspješna poduzeća koja ne ostvaruju profit. Kada se govori o profitabilnosti, uvijek se govori o brojkama koje se nalaze u računu dobiti i gubitka. Jedna od poznatih uzrečica u engleskome jeziku jest „Bottom line is“, koja potječe upravo iz financijskog sektora. Račun dobiti i gubitka završava takozvanom neto dobiti ili gubitkom, koja se kolokvijalno naziva *bottom line* na engleskom. Ta zadnja stavka govori o tome je li poduzeće, ili u ovome slučaju banka, u promatranome razdoblju ostvarila dobit ili gubitak (Kandžija i Živko, 2004.). Uz to, ona sadrži informacije o tome koliko je prihoda ostvarila banka kroz svoje poslovanje, tzv. operativni prihod, a u slučaju banaka operativni prihod za većinu poslovnih banaka jest kamatni prihod. Suprotno kamatnim prihodima, odnosno ispod njih u računu dobiti i gubitka, nalaze se kamatni rashodi. Razlika kamatnih prihoda i rashoda naziva se neto kamatna marža, a ona je jako bitna za procjenu uspješnosti poslovanja.

Uz kamatne prihode i troškove koji čine srž poslovanja, također se javljaju nekamatni prihodi i troškovi, te troškovi rezerviranja. Troškovi rezerviranja predstavljaju iznos koji je predviđen za osiguranje loših depozita, tj. onih depozita koji se neće moći otplatiti. Nekamatni prihodi bitna su stavka jer se u njima nalaze podaci o tome koliko banka zarađuje od usluga po depozitnim računima, raznih povjereničkih i sličnih poslova, odnosno svih onih usluga za koje banka naplaćuje naknade, a mogu biti različiti, te dobitak na računu za trgovanje. Nekamatni troškovi sadrže troškove raznih plaća, povlastica, najma prostora, režije itd. Kada se od svih prihoda oduzmu svi troškovi dobije se dobit prije oporezivanja. Različite države različito naplaćuju porez, te je bitan dio minimiziranja troškova minimiziranje poreza koji se plaća. Svaka banka želi platiti samo ono što mora, stoga je bitno da knjiži svoje prihode i rashode na način da može maksimalno umanjiti porez. Isto tako, važno je poznavati razne regulative i zakone kako se banka ne bi dovela u pravne probleme i našla pod tužbama koje mogu, ako se izgube, nositi sa sobom veliki trošak. Međunarodne banke dodatno moraju ulagati vrijeme i pažnju u praćenje promjena u pravnim propisima jer u što se više zemalja posluje, pravni rizik postaje veći.

Također, ako banka izgubi tužbu pada joj reputacija, koja je skoro kao zlato u financijskom sektoru. Zanimljiva stavka je i trošak za marketing. U financijskoj industriji primjenjuje se specifična vrsta marketinga, jer proizvodi koji se predstavljaju nisu kao kod tipičnih trgovačkih poduzeća. Financijski proizvodi i usluge koje banka nudi neopipljivi su, a

također u pozadini istih postoji određena matematika, pa je stoga informaciju o novom financijskom proizvodu ili novoj financijskoj usluzi potrebno prenijeti na poseban način kako bi klijenti banke dobili pravovremenu informaciju prilagođenu njihovoj razini znanja i razumijevanja financijske industrije. Također, mnoge banke drže fizičke poslovnice otvorenima kako bi njihovi klijenti mogli svoje probleme ili pitanja postavljati pred prave ljude, a stvara se i dojam stabilnosti te prisutnosti (Choudhry, 2010.). Moguće je da banke djeluju u samo virtualnome obliku, ali to se pokazalo kao problematično jer građani takve banke ne doživljavaju kao sigurne. Uz to su povezani i troškovi najamnine koji također imaju stavke u računu dobiti i gubitka. Za primjer računa dobiti i gubitka uzet će se račun dobiti i gubitka J&P Chase Morgan holding kompanije za 2022.godinu.

Slika 2) Izvještaj dobiti i gubitka za 2022.godinu J&P Morgan Chase

	2022.
Prihodi	
Naknade za usluge	\$ 6.686,00
Principijalne transakcije	\$ 19.912,00
Naknade za posuđivanje i depozite	\$ 7.098,00
Upravljanje imovinom, administracijom i komisije	\$ 20.677,00
Dobitak/gubitak od trgovanja	\$ -2.380,00
Naknade za hipoteke i slične naknade	\$ 1.250,00
Prihod od kartica	\$ 4.420,00
Ostali prihodi	\$ 4.322,00
Nekamatni prihodi, ukupno	\$ 61.985,00
Kamatni prihodi	\$ 92.807,00
Kamatni troškovi	\$ 26.097,00
Neto kamatni prihodi	\$ 66.710,00
Ukupni prihodi	\$ 128.695,00
Provizija za gubitke po kreditima	\$ 6.389,00
Nekamatni troškovi	
Kompenzacijski troškovi	\$ 41.636,00
Najamnina	\$ 4.696,00
Troškovi za tehnologiju, komunikaciju i opremu	\$ 9.358,00
Profesionalne i vanjske usluge	\$ 10.174,00
Marketing	\$ 3.911,00
Ostali troškovi	\$ 6.365,00
Ukupni nekamatni troškovi	\$ 76.140,00
Prihod prije poreza na dobit	\$ 46.166,00
Porez na dobit	\$ 8.490,00
Neto dobit za godinu	\$ 37.676,00

Izvor: Izvještaj se u izvornome obliku može pronaći na internet stranici banke J&P Morgan Chase na linku: <https://www.jpmorganchase.com/content/dam/jpmc/jpmorgan-chase-and-co/investor-relations/documents/audited-financial-statements-2022.pdf>

Na vrhu izvještaja su prvo prikazani nekamatni prihodi. Vidljivo je da se nekamatni prihodi dijele na više kategorija, ovisno o aktivnostima same banke. J&P Morgan naplaćuje brojne naknade za upravljanje imovinom, a također ostvaruje velike prihode i od brokerskih poslova. Jedina kategorija kod nekamatnih prihoda kod koje se ostvario gubitak jest osiguranje, što je dosta logično jer se osiguranje aktivira samo u slučaju nekih negativnih situacija ili gubitaka, što ovdje nije slučaj. Nakon nekamatnih prihoda, slijede kamatni prihodi i troškovi. U ovu kategoriju uključena je sva kamatonosna aktiva, bez razvrstavanja. Zatim slijede kamatni troškovi, pod koje se razumijeva troška financiranja banke. Oduzimanjem kamatnih troškova od kamatnih prihoda dobiva se tzv. "neto kamatna marža" koja je veliki indikator kvalitete poslovanja banke iz tog razloga što je u srži banke zarada na razlici u kamatnim stopama koje daje na svoje kredite koje izdaje, te kamatnih stopa koje plaća na svoje dugove. Što je kamatna marža veća, posebno u relativnim terminima to je banka uspješnija u svojem poslovanju. U ovome slučaju ona iznosi 66, 710 milijuna dolara, tj. preko 66 milijardi, a kada se te milijarde podijele s kamatnim prihodima, dobije se postotak od 71,88. Kada bi se išlo detaljnije razrađivati je li ovaj broj visok ili nizak, moralo bi se obavezno uspoređivati s bankama koje su slične veličine te po mogućnosti nude slične usluge na sličnim područjima. Bitno je postići što viši stupanj homogenosti kod banaka koje se uspoređuju, kako bi zaključci koji se izvlače iz analize bili što precizniji. Usporediti ovakvu veliku banku koja godišnje ostvaruje profit od skoro 40 milijardi dolara, a djeluje na području cijeloga svijeta te u aktivni drži skoro četiri bilijuna dolara, s jednom manjom lokalnom bankom, kao na primjer s Istarskom kreditnom bankom, bilo bi opasno.

5) Indikatori kvalitete bankarskog poslovanja

Nakon što analitičari prime financijske izvještaje, oni te izvještaje moraju znati interpretirati. Knjigovodstvo je ono što bi se moglo nazvati pisanjem u financijskom smislu, a računovodstvo je ono što bi bilo čitanje. Pročitati financijski izvještaj ne znači samo pogledati brojeve, već razumjeti otkuda su oni došli te probati na neki način ocijeniti to poduzeće. Upravo iz tog razloga osmišljeni su razni indikatori koji se računaju tako što se određeni računi, stavke, kategorije dijele, množe, zbrajaju ili oduzimaju međusobno kako bi se dobio broj koji nešto govori. Sami indikatori ne znače puno u analizi ako analitičar ne razumije djelatnost ili industriju kojom se poduzeće bavi te ako ne uspoređuje poduzeće sa sličnima. Ne može se reći da određeni indikator treba imati određenu vrijednost. Nije isto prodaje li poduzeće automobile ili se bavi posluživanjem kave. Kod prodaje automobila postojat će potpuno drugačija vrsta troškova, očekivat će se drugačija razina marže, drugačiji i duži rok naplate itd. Auti se često naplaćuju u nekoliko rata, ali ako jedan kafić mora čekati godinu dana da naplati kavu svojem gostu, to je veliki problem. Stoga, model poslovanja te tip poduzeće i djelatnosti kojom se poduzeće bavi moraju se uzeti u obzir prilikom tumačenja indikatora poslovanja.

Kod financijskih poduzeća ocjeni poslovanja pristupa se kroz dvije perspektive: ocjenu profitabilnosti te ocjenu rizika. Kod računanja profitabilnosti u najvećoj mjeri računaju se dva indikatora: Povrat na imovinu ili skraćeno ROA (prema eng. Return on Assets) te Povrat na kapital ili skraćeno ROE (prema eng. Return on Equity). Uz ova dva, za cjelovitu sliku mogu se izračunati i Neto kamatna marža te Neto nekamatna marža. Za uspješnost upravljanja troškovima često se koristi Neto operativna marža, a jedan jako bitan indikator koji koriste investitori jest Zarada po dionici ili skraćeno EPS (prema eng. Earnings per share) (Rose i Hudgins, 2010.). Formule za ove indikatore nalaze se u Tablici 3.

Tablica 3) Tipični indikatori profitabilnosti sa formulama za izračun i kratkim opisom

Indikator	Formula za izračun	Kratki opis
Povrat na vlasnički kapital ROE	$\frac{\text{netodobit}}{\text{ukupni vlasnički kapital}}$	Postotak koji govori koliko se vlastitog kapitala pretvara u dobit
Povrat na imovinu ROA	$\frac{\text{netodobit}}{\text{ukupna imovina}}$	Postotak koji govori koliki postotak imovine se pretvara u dobit
Neto kamatna marža	$\frac{\text{prihodi od kamata} - \text{troškovi po kamatama}}{\text{ukupna imovina}}$	Govori o efikasnosti upravljanja prihodima i troškovima po kamatama
Neto nekamatna marža	$\frac{\text{nekamatni prihodi} - \text{rezervacije za gubitke} - \text{nekamatni troškovi}}{\text{ukupna imovina}}$	Govori o sposobnosti banke da zaradi novac pomoću naknada
Neto operativna marža	$\frac{\text{Ukupni prihodi} - \text{ukupni rashodi}}{\text{ukupna imovina}}$	Mjeri koliko je poduzeće uspješno kroz poslovanje
Zarade po dionici EPS	$\frac{\text{netodobit}}{\text{broj običnih dionica}}$	Govori koliki iznos dobiti se ostvaruje po jednoj dionici

Izvor: Kandžija i Živko, 2004.

Iz formula za izračun može se primijetiti kako svaki indikator istražuje drugačiji aspekt poslovanja. Marže općenito upućuju na efikasnost upravljanja menadžmenta, dok se povrat na imovinu i povrat na kapital više fokusiraju na pretvorbu imovine ili kapitala u dobit. Zarade po dionici jednostavna su mjera koja direktno signalizira investitorima što mogu očekivati od dionice. Kada se računa rizik, u principu se računaju standardne devijacije ovih pokazatelja. Postoji još jedan bitan pokazatelj uspješnosti poslovanja, a to je cijena dionica. Kod

visokolikvidnih dionica kod kojih postoji razrađeno tržište, cijena je najbolji indikator. Međutim kod mnogih poduzeća ne postoji toliko likvidno tržište, a uz to je moguće da zbog asimetrije informacija ili različitih tumačenja cijena dionice bude precijenjena ili podcijenjena. Također, vremenski horizont investitora također može utjecati na njegovu procjenu dionice.

6) Hrvatski bankovni sektor

Hrvatski bankarski sektor prema zadnjim podacima Hrvatske narodne banke sastoji se od 20 poslovnih banaka kojima se pridodaje Hrvatska banka za obnovu i razvitak koje ukupno posjeduju imovinu vrijednu višu od 64 milijarde eura (bilten HNB-a br.283 za 2023. godinu). Hrvatske banke djeluju pod Zakonom o bankama, a regulira ih Hrvatska narodna banka(HNB) te Hrvatska agencija za osiguranje depozita (HAOD).

Tablica 4.) Popis poslovnih banaka u RH 2022.g. sa podacima o dobiti, vrijednosti imovine te sjedištem

Naziv banke	Neto dobit (u mil.kn)	Vrijednost imovine (u mil. kn)	Sjedište
Zagrebačka banka d.d.	1.791,00	150.443,00	Zagreb
Privredna banka Zagreb d.d.	1.426,00	119.279,00	Zagreb
Erste&Steiermarkische Bank d.d.	977,00	102.577,00	Rijeka
OTP banka d.d.	675,00	57.542,00	Split
Raiffeisenbank Austria d.d.	279,00	47.875,00	Zagreb
Hrvatska poštanska banka d.d.	132,60	34.382,00	Zagreb
Addiko Bank d.d.	51,40	17.224,40	Zagreb
Nova hrvatska banka d.d.	-248,32	9.289,19	Zagreb
Podravska banka d.d.	12,17	4.575,71	Koprivnica
Istarska kreditna banka d.d.	37,24	4.443,90	Umag
Agram Banka d.d.	45,41	4.138,30	Zagreb
Karlovačka banka d.d.	46,38	3.307,55	Karlovac
Partner banka d.d.	10,88	2.148,15	Zagreb
Croatia banka d.d.	15,51	1.828,84	Zagreb
Slatinska banka d.d.	6,00	1.595,73	Slatina
Banka Kovanica d.d.	21,68	1.590,64	Varaždin
Imex banka d.d.	11,56	1.194,45	Split
Kent Banka d.d.	31,65	975,10	Zagreb
J&T banka d.d.	-17,39	644,51	Varaždin
Samoborska banka d.d.	nedostupni podaci	nedostupni podaci	Samobor

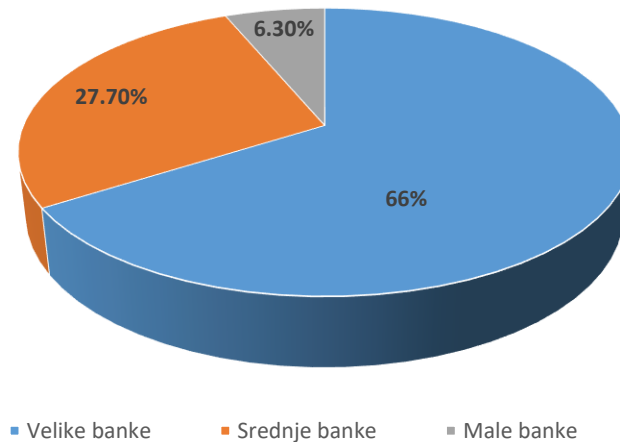
Izvor: Godišnja izvješća banaka za 2022.god.

U Tablici 4. podaci su sistematizirani prema vrijednosti imovine od najveće do najmanje banke.⁶ Zanimljivo je uočiti da su banke sa najvećom vrijednošću imovine također ostvarile i najveće dobiti. Prve tri banke zajedno posjedovale su na kraju 2022.godine vrijednost imovine od 372,299 milijardi što je jednako 66% sveukupne imovine banaka. Također, sveukupna dobit banaka u 2022.godini iznosila je 5,3 milijarde kuna, od čega su najveće tri banke ostvarile dobit od 4,194 milijarde kuna tj. 79% sveukupnog profita bankarskoga sektora. Manje banke, u ovome slučaju one sa vrijednošću imovine manjom od 10 milijardi kuna sveukupno su kontrolirale 35,732 milijardi kuna, što iznosi tek 6,3% ukupne imovine bankarskog sektora. Broj ovakvih banaka je 12. Prema tome 12 banaka od ukupno 20 kontrolira samo 6,3% imovine bankarskog sektora. Kada se pogleda stavka neto dobiti manje banke (vrijednost imovine manja od 10 milijardi kuna) ostvaruju gubitak od 27 milijuna kuna. Iako većina od tih 10 banaka posluje sa zaradom, gubitak Nove hrvatske banke nadmašuje njihove profite. Iz tablice se može uočiti da veličina banke utječe na njenu zaradu. Velike banke kroz ekonomije razmjera često smanjuju svoje troškove, kako transakcijske tako i informacijske te ostvaruju veće zarade. Banke srednje veličine (vrijednost imovine veća od 10 milijardi kn te manja od 100 milijardi kuna) kontroliraju 14,7% ukupne imovine bankarskoga sektora, a u profitu sudjeluju sa 22%.

Stoga, sortiranjem tih podataka dobiva se slijedeći sastav bankarskog sustava prema udjelu u imovini i profitu:

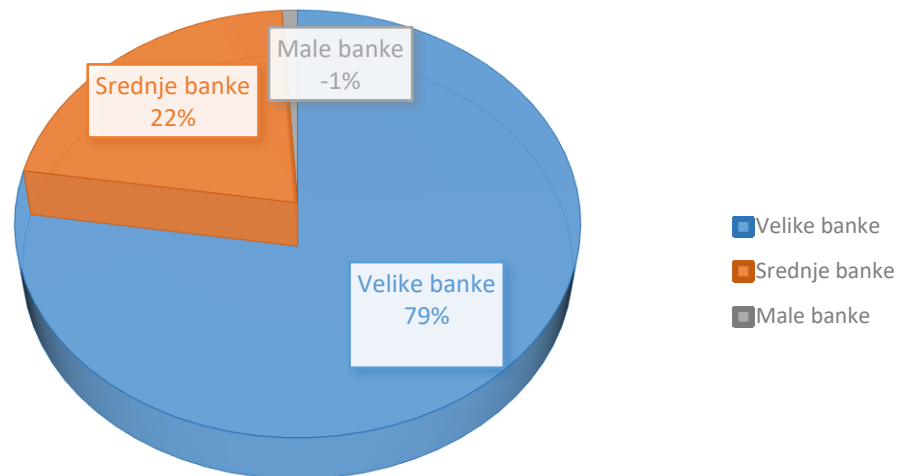
⁶ Nema općenite mjere za veličinu banaka. Autor rada podijelio je banke prema vlastitim preferencijama u tri skupine: velike, srednje i male banke ovisno o vrijednosti njihove imovine. Bitno je napomenuti da to nije univerzalna podjela te niti ne bi bila praktična da se radi o većim zemljama poput SAD-a, gdje je „mala banka“ najčešće ona sa imovinom manjom od 10 milijardi dolara.

GRAFIKON 1) UDIO U IMOVINI BANKARSKOG SEKTORA PREMA VELIČINI BANKE

IZVOR: IZRADA AUTORA

GRAFIKON 2) UDIO U PROFITU BANAKA PREMA NJIHOVOJ VELIČINI

IZVOR: IZRADA AUTORA

Prema ovim podacima već možemo posumnjati na visoku koncentraciju bankarskoga sektora u Republici Hrvatskoj.

6.1) Mjerenje koncentracije u bankarskom sektoru

Općenito, pojam koncentracije neke industrije zapravo se usko veže uz pojam tržišne moći. Koncentrirani sektori su oni kod kojih jedno poduzeće (ili par njih) dominiraju sektorom te imaju veliku pregovaračku moć. Svaka industrija ima svoje specifičnosti, pa tako i bankarstvo ima nekoliko načina na koje se može pristupiti određivanju koncentracije. Općenito se određivanju koncentracije pristupa kroz udio u prihodu industrije koji poduzeće kontrolira,

veličina aktive te broj zaposlenika. Naravno, ovisno o industriji prilagođavat će se i metodologija određivanja koncentracije. Primijenjeno na bankarski sektor, najčešći načini da se proučava koncentracija su: pokazatelj udjela najvećih banaka prema veličini kapitala ili prihodima, Hirschman-Herfindahlov pokazatelj te pokazatelj entropije. Svaka od ovih mjera daje određenu informaciju. Pokazatelj udjela najvećih banaka računa udio odabranog broja najvećih banaka u prihodima industrije, a računa se kao omjer prihoda ili kapitala najvećih banaka naspram ukupnih prihoda ili kapitala industrije. Hirschman-Herfindahlov pokazatelj također ima jednostavan izračun, a računa se tako što se kvadriraju svi udjeli poduzeća u prihodima industrije te zbrajaju. Vrijednost ovog pokazatelja, ako je manja od 1000, govori o nekonzentriranoj industriji, dok vrijednost od 1800 i više govori o koncentriranoj industriji. Mjera entropije ima kompliciraniji izračun, ali u principu daje naglasak manjim poduzećima te je osjetljiva i na konkurente sa tržišnim udjelom manjim od 1%.

6.2) Pokazatelj udjela najvećih banaka prema prihodima

U Hrvatskoj je 2022. djelovalo 20 banaka, od kojih su tri najveće prema imovini kontrolirale čak 66% imovine te 79% profita ukupne bankarske industrije. Stoga, logički se nameće da je fokus bankarske industrije na ove tri banke. Te tri banke su: Zagrebačka banka, Privredna banka Zagreb i Erste&Steiermarkische Bank. Za ove tri banke računat će se pokazatelj udjela prema prihodima.

Ovaj pokazatelj računat će se za godine 2013.-2022. Razlog tomu je što je Republika Hrvatska 2013. godine pristupila Europskoj uniji. Prema tome, računanjem ovog pokazatelja mogli bismo i dobiti uvid o utjecaju toga pristupanja na konkurentnost bankarskoga sektora te njegovu koncentraciju.

Tablica 5) Prikaz poslovnih prihoda 3 najveće banke RH te ukupnih poslovnih prihoda banaka koje djeluju 2022.godine za razdoblje 2013.-2023. u mil.kn.⁷

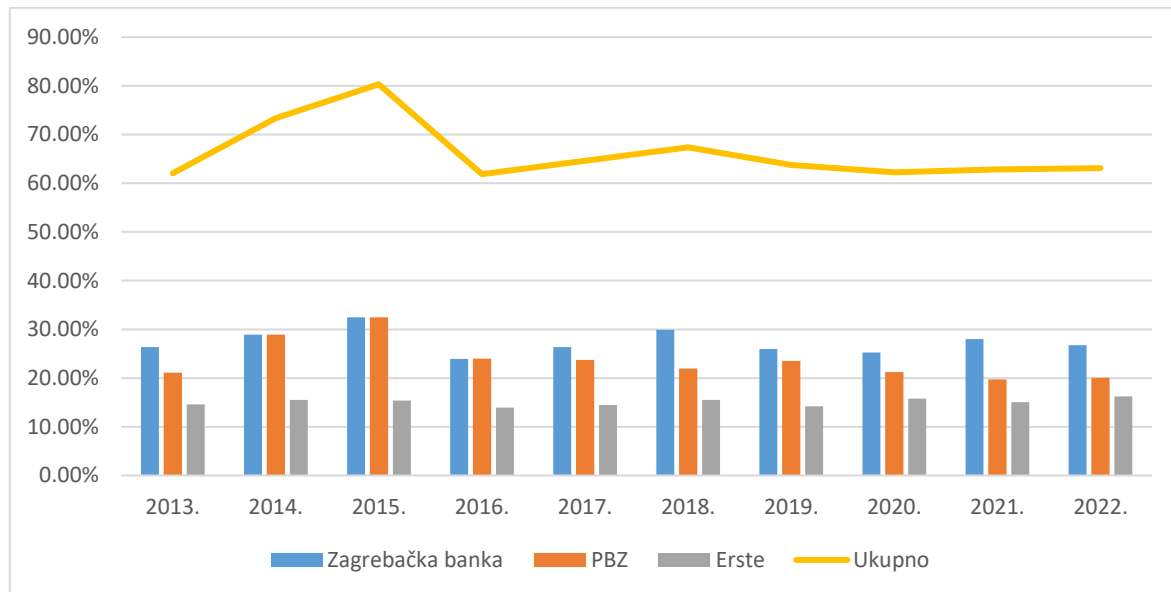
Godina	Zagrebačka banka d.d.	Privredna banka Zagreb d.d.	Erste &Steiermarkische Bank d.d.	Sektor
2013.	3.792	3.039	2.097	14.392
2014.	4.183	2.936	2.248	14.473
2015.	4.667	3.161	2.216	14.381
2016.	3.835	3.939	237	14.560
2017.	4.242	3.815	2.330	16.082
2018.	4.523	3.321	2.347	15.125
2019.	4.413	3.998	2.417	16.989
2020.	3.615	3.043	2.259	14.327
2021.	4.407	3.103	2.370	15.719
2022.	4.433	3.320	2.691	16.558

Izvor: Izrada autora

U Tablici 5. navedeni su svi podaci potrebni za izračun pokazatelja. Sada se može zasebno izračunati udio svake banke kroz navedeno razdoblje, te njihov zajednički udio. Jednostavno se prihodi banke podjele sa prihodima sektora i pomnože sa 100 kako bi se rezultat označavao u postotku. Korisno je podatke prikazati grafički kako bi se jasnije vidjele promjene, te odnosi velikih banaka sa cijelim sektorom.

⁷ Za godine 2013.-2018. izvor za podatke o ukupnim godišnjim prihodima banaka jest HNB-ov bilten o bankama br.27-33. Podaci za ostale godine dobiveni su iščitavanjem podataka o poslovnim prihodima svih 20 banaka iz godišnjih izvješća banaka te zbrajanjem kako bi se dobili ukupni prihodi sektora. Kroz godine, broj banaka se mijenjao, te samim time neke banke nisu uključene u izračun, ali pokazatelj je i dalje valjan jer se mjeri koncentracija do 2022. godine, tj. rezultat će govoriti o odnosu najveće 3 banke naspram ostalih koje djeluju i danas kroz to razdoblje.

Grafikon 3) Kretanje udjela tri najveće banke u RH u ukupnim prihodima sektora za razdoblje 2013.-2022.

Izvor: Izrada autora

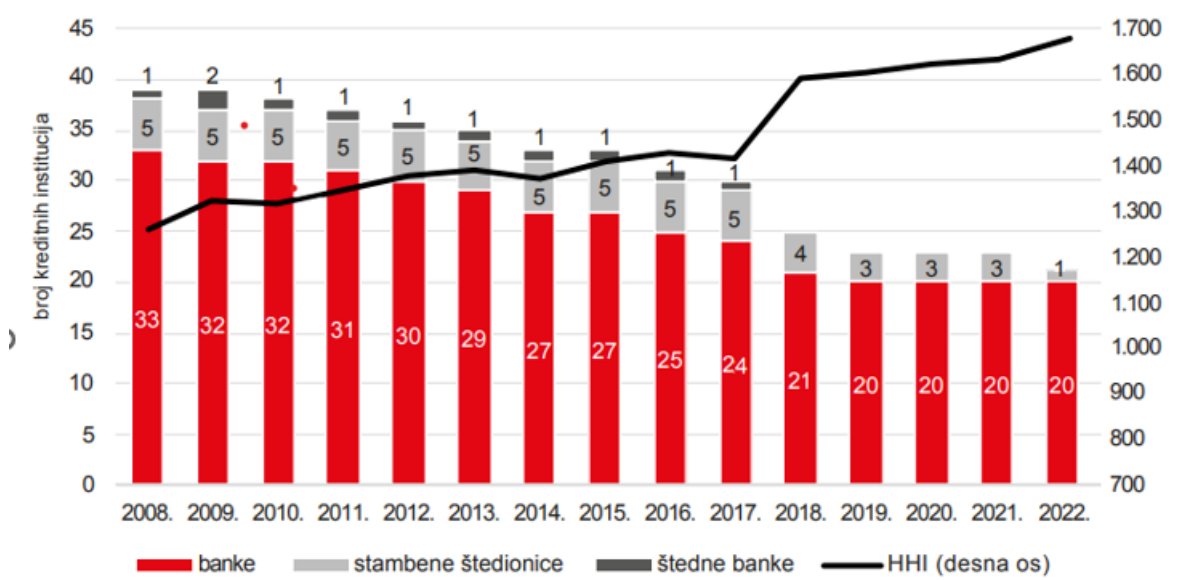
Iz Grafikona 3. uočljivo je da prema udjelu u prihodima, 3 najveće banke kontroliraju nešto više od 60% prihoda cijeloga sektora. Jedina iznimka je 2015. godina kada su kontrolirale čak 80% prihoda. Razlog tomu bila je kriza sa švicarskom valutom, koja je uzrokovala veliki pad prihoda te gubitke po kreditima za cijeli sektor. Velike banke bolje su se snašle od manjih, što se može objasniti time da velike banke imaju diverzificiranije poslovanje, pa su stoga i lakše podnijele te gubitke. Manje banke te su godine ostvarile i gubitke i osjetno jače su bile pogođene krizom. Sve to uzrokovalo je porast udjela velikih banaka u sveukupnim prihodima sektora, ali već 2016. godine stanje se stabilizirao. Općenito se može reći da velike banke drže svoj udio na tržištu, ali nijedna zasebno nije dominantna.

6.3) Hirschman-Herfindahlov pokazatelj (HHI)

Hirschman-Herfindahlov pokazatelj dobiva se kvadriranjem udijela banaka u imovini sektora te njihovim zbrajanjem. Kroz taj postupak uvećava se značajnost velikih banaka te je ovaj pokazatelj jako često računat kada se govori o koncentraciji bankarskog sektora. Smatra se da ovaj pokazatelj ne bi smio prelaziti vrijednost od 1800 tj. ako prelazi sektor bi bio visoko koncentriran. O važnosti ovoga indeksa u praksi dodatno govori činjenica da u mnogim zemljama prije akvizicija ili spajanja banaka agencije koje su zadužene za regulaciju računaju promjene u ovome indeksu te nakon toga prihvaćaju ili odbijaju zahtjeve. Hrvatska narodna

banka redovito je u svojim biltenima o bankama računala vrijednosti ovog pokazatelja, ali nakon 2019. godine prestala je objavljivati godišnje biltene o bankama. Međutim i dalje izvještava o određenim pokazateljima bankarskog sektora u svojim godišnjim biltenima te drugim publikacijama.

Grafikon 4) Broj banaka i vrijednost HHI hrvatskog bankarskog sektora od 2008-2022.g

Izvor: HNB, www.hnb.hr (revidirani pokazatelji poslovanja kreditnih institucija od 2008. do 2022., Odabrani pokazatelji strukture, koncentracije i poslovanja kreditnih institucija na dan 31.12.2022.), obrada: HPB

Grafikon 4. pokazuje kako je padom broja banaka porastao HHI. To je i logično jer su veće banke pripajale manje sebi, samim time povećavajući svoj tržišni udio. Vidljivo je da HHI ima tren rasta od 2008.g. što je zabrinjavajuće. HHI 2022. godine dosegao je vrijednost od skoro 1700, dok je 1800 granica visoke koncentracije. To znači da će HNB u sklopu sa drugim regulatornim tijelima morati naći način da spriječi da velike banke preuzmu bankarski sektor Republike Hrvatske. Visoka koncentracija mogla bi negativno utjecati na BDP cijele Hrvatske. Ako vodeće banke počnu povisivati cijene kredita kako bi povećale svoje marže, građani bi mogli smanjiti potrošnju. Stoga, HNB bi mogao smanjiti npr. prepreke ulasku na tržište ili uvesti neke slične mjere kako bi zaštitio manje banke od većih. Ako se dodatno uzme u obzir da su sve tri najveće banke u stranom vlasništvu, slika se pogoršava. UniCredit Group iz Italije vlasnik je Zagrebačke banke. Intessa Sanpaolo, 27. najveća banka na svijetu prema imovini, vlasnik je Privredne banke Zagreb, a vlasnik Erste&Steiermarkische banke jest Erste Bank Group iz Beča. Najveća banka u hrvatskome vlasništvu je Hrvatska poštanska banka koja je tek 6. banka po veličini imovine, čija je vrijednost otprilike 34 milijardi kuna. Ovakva vlasnička

struktura bankarskog sektora povećava izloženost RH šokovima na vanjskim tržištima, riziku kojem je kao mala zemlja sa visokom ovisnošću o uvozu već dovoljno izložena. Ovo je još jedan razlog za Hrvatsku narodnu banku da nađe način da poveća banke u hrvatskom vlasništvu. Jedan od koraka u sprečavanju previsoke koncentracije te povećanja tržišne moći banaka u hrvatskome vlasništvu bilo je pripajanje Nove hrvatske banke Hrvatskoj poštanskoj banci. Ovaj korak ojačat će tržišnu moć Hrvatske poštanske banke, ali i dalje ona neće moći po svojem utjecaju konkurirati velikim bankama.

6.4) Povrat na imovinu

Povrat na imovinu (eng.return on assets ili skraćeno ROA) jedan je od ključnih pokazatelja profitabilnosti banke, a govori o uspješnosti banke u upravljanju imovinom. Kako se banke zadužuju jetinije negoli što novac posuđuju, ovaj pokazatelj govori koliko dobro banka bira svoju imovinu te koliko dobro njome upravlja tj. koliko dobro koristi svoja sredstva da bi ostvarila prihode. Analizirat ćemo ovaj pokazatelj za tri najveće banke u Hrvatskoj jer one ostvaruju preko 75% profita cijeloga sektora. U nastavku dana je tablica koja prikazuje povrat na imovinu za razdoblje od 2019.-2022. godine za najveće 3 banke.

Tablica 6) Pokazatelj povrata na imovinu za najveće 3 banke za odabrane godine

	2019.	2020.	2021.	2022.
Zagrebačka banka d.d.	1,32%	0,59%	1,51%	1,19%
Privredna banka Zagreb d.d.	2,15%	0,85%	1,07%	1,20%
Erste banka d.d.	1,18%	0,53%	1,02%	0,95%

Izvor: Izračun autora

U Tablici 6. možemo analizirati utjecaj COVID-krize na profitabilnost velikih banaka. Prema Tablici 6., kriza je jako utjecala na profitabilnost velikih banaka te je više nego prepolovila njihovu zaradu. Razlog tomu je da su se povećali gubici na osnovi kredita, a i smanjila se dobit od trgovanja. U 2020. godini može se vidjeti puna snaga krize gdje povrat na imovinu pada ispod 1%. Prije krize, u 2019. godini najveću profitabilnost imala je Privredna banka Zagreb, ali sudeći prema 2021. godini Zagrebačka banka najbolje je odgovorila na

izazovno okruženje COVID-krize te podigla svoju profitabilnost na višu razinu negoli 2019. godine. Također, tablica prikazuje da ERSTE banka zaostaje za prve dvije po pitanju upravljanja imovinom. I prije i poslije krize, njezin povrat na imovinu jest na relativno niskoj razini naspram prve dvije. Jedino je 2021. bila blizu Privredne banke Zagreb, ali već 2022. godine Privredna će banka odskočiti i ponovno napasti Zagrebačku banku na polju upravljanja imovinom. Stoga, ako Erste banka želi osvojiti veći dio tržišta morati će unaprijediti svoje sustave odabira i upravljanja imovinom kako bi se mogla približiti prve dvije banke.

6.5) Povrat na kapital

Povrat na kapital (eng. return on equity, skraćeno ROE) drugi je bitan pokazatelj profitabilnosti banke i posebno je zanimljiv investitorima. Investitori općenito žele što veći povrat na novac koji ulažu, a ovaj pokazatelj im vrlo brzo i jednostavno daje informaciju koliko povrat mogu očekivati od ulaganja u neku banku. Stoga, naspram povrata na imovinu koji govori o tome koliko dobro menadžment upravlja imovinom, povrat na kapital daje bitniju informaciju investitorima jer se fokusira na odnos njihovog ulaganja i dobiti. Povrat na kapital govori investitoru koliko dobro se upravlja njegovim novcem.

Tablica 7) Pokazatelj povrata na kapital za 3 najveće banke u RH za odabrane godine

Naziv banke	2019.	2020.	2021.	2022.
Zagrebačka banka d.d.	9,47%	4,32%	10,55%	9,96%
Privredna banka Zagreb d.d.	12,82%	5,25%	7,14%	8,95%
Erste banka d.d.	8,98%	4,46%	9,09%	10,86%

Izvor: Izračun autora

Tablica 7. prikazuje kako se povrat na kapital kretao zadnjih godina. Osjetan je učinak na povrat na kapital ostavila ponovno i COVID-kriza, slično kao i kod povrata na imovinu. Vidi se kako je i u ovome slučaju u krizu u najboljoj situaciji ušla Privredna banka Zagreb, ali se ona i najslabije oporavila. Najveći oporavak jest kod Erste banke koja kod ovog pokazatelja pokazuje veću konkurentnost negoli kod povrata na imovinu.

7) Zaključak

Banke su kompleksne institucije koje se bave različitim financijskim uslugama kako bi ostvarile dobit. Sama definicija banke nije jasna, ali mnoge zemlje uključujući i Hrvatsku odlučile su definirati banke prema djelatnostima kojima se bave. Srž bankarskog poslovanja jest zaduživanje jeftino i kreditiranje skupo, po čemu su pomalo slične i trgovačkim poduzećima. Razvitak banaka bio je dug, a započeo je tako što su zlatari čuvali zlato, a kasnije se to „čuvanje“ pretvorilo u posuđivanje. Kroz povijest banke su odigrale važnu ulogu u razvitku ekonomije općenito. Svojim djelovanjem omogućile su razvoj gospodarstava te i razvoj novca. I dan danas banke igraju značajnu ulogu u ekonomiji svijeta te države obično nameću stroge regulacije kako bi spriječile nastanke novih bankarskih kriza koje su mnoge ljude natjerale u siromaštvo. Bankari se susreću u svome poslovanju sa tri cilja koja se ne mogu istovremeno ostvariti u potpunosti, a to su: likvidnost, profitabilnost te minimaliziranje rizika. Općenito, najveći problemi banaka proizlaze upravo iz srži njihova poslovanja. Banke se financiraju od depozita koji često imaju kraće rokove dospjeća negoli krediti koje daju. Upravo iz tog razloga, velikim dijelom se kroz razvoj bankarstva stavlja naglasak na upravljanje imovinom. Upravljanje obvezama nije bilo toliko bitno jer su izvori financiranja bili dosta statični, pa se upravljanjem imovinom moglo maksimalizirati profit.

Međutim, razvojem tehnologije i povezivanjem svijeta na različitim razinama tj. u procesu informatizacije i globalizacije došlo je do velikih promjena u bankama. Mnoge banke dobile su mogućnost novih načina financiranja što je razvilo novo područje bankarstva-upravljanje obvezama. Uz to, promjene u regulaciji te potražnji za financijskim uslugama natjerale su banke na nove inovativne načine sekuritizacije. Sve to dovelo je do povećanja kompleksnosti i širine usluga koje banke nude svojim klijentima. Proces informatizacije i globalizacije donijeli su nove prilike za banke, ali također i nove rizike. Mnoge banke postale su izložene međunarodnom riziku. Banke uvijek moraju razmišljati o riziku, ako žele uspješno poslovati. Najveći rizici kojima se banke izlažu se kamatni rizik i kreditni rizik. Kamatni rizik pokušava se kontrolirati upravljanjem „jazom“, dok se kreditni rizik kontrolira pomoću bonitetnih provjera klijenata. Na poslovanje banaka jako utječe i regulacija, koja danas zahtjeva objavu financijskih izvještaja koji se objavljuju na godišnjoj razini, a sve češće i na kvartalnoj. Financijski izvještaji banaka bitni su investitorima, regulatorima te vjerovnicima banke. Problemi bankarskog sektora, zbog prirode poslovanja te utjecaja na investicije i sl., mogu se lagano prelići na ostale sektore ekonomije, što se u povijesti i događalo. Bankarske krize vrlo

su opasne, jer ne samo da uzrokuju velike materijalne štete već uz to potkopavaju povjerenje u financijski sustav pa time i novac. To je još jedan razlog zašto su banke pod visokom stopom nadzora.

Bankarstvo u Hrvatskoj prošlo je nakon osamostaljenja mnoge faze. Kroz početnu fazu sektor se stabilizirao, a obilježile su je mnoge propasti banaka i konsolidacije. Danas na području RH djeluje 20 poslovnih banaka, od kojih samo 3 najveće imaju imovine preko 100 milijardi kuna, a sve tri su stranom vlasništvu. Najveća banka u hrvatskome vlasništvu je Hrvatska poštanska banka, koja je tek 6. po veličini imovine. Uz to, profit i prihodi bankarskoga sektora najviše ovise o najveće tri banke, pa se može reći da je hrvatsko bankarsko tržište oligopolno tržište u vlasništvu stranaca. HHI pokazuje rastući trend i bliži se vrijednosti od 1800, dok pokazatelj koncentracije prema prihodima za najveće tri banke iznosi oko 60%, što je ponovno dosta visoko. Prekoncentrirani sektor kao posljedicu može imati nekonkurentnost sa svjetskim bankama, tj. višu cijenu usluga te više kamatne stope, što se posljedično odražava na BDP i druge bitne pokazatelje. Iako postoji opasnost da bankarski sektor postane prekoncentriran, on je dosta stabilan. 3 najveće banke kroz krizu su prošle uspješno te su svoje pokazatelje profitabilnosti vratile na razinu na kojima su se nalazili prije krize. Unutar grupe od 3 banke, Zagrebačka banka drži vodeću poziciju, ali ne toliko čvrstu. Zadnja je Erste banka koja ima najmanju vrijednost pokazatelj povrata na imovinu, što upućuje na nedovoljno kvalitetno upravljanje imovinom naspram prve dvije vodeće banke. Cilj rada bio je ispitati je li hrvatski bankarski sektor visoko koncentriran, a prikupljeni podaci odgovaraju na to pitanje. Hrvatski bankarski sektor na kraju 2022.godine pokazuje stabilnost, ali i opasnost od prevelike koncentracije. Također, hrvatski bankarski sektor pokazuje obilježja oligopolnog tržišta.

Popis literature:

Tipurić, D.; Kolaković M.; Dumičić, K., *Koncentracijske promjene hrvatske bankarske industrije u desetogodišnjem razdoblju(1993.-2002.)*. Zbornik ekonomskog akulteta u Zagrebu br1, 2003.

Kandžija, V.; Živko, I. *Poslovna politika banaka*. Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci; Sveučilište u Mostaru i Ekonomski fakultet Sveučilišta u Mostaru, 2004.

Jurman, A. *Pribavljanje izvora sredstava u hrvatskim bankama*. Zb. Prav. fak. Sveuč. Rij. v. 28, br. 2., 2007.

Miskhin, F. *Ekonomija novca, bankarstva i financijskih tržišta*. Pearson Education, 2010.

HNB, bilten o bankama br.27-br.32., <https://www.hnb.hr/analize-i-publikacije/pretrazivanje-publikacija> (posjećeno 2.07.2023.)

HNB, Godišnja izvješća za 2013.g. - 2023.g., <https://www.hnb.hr/analize-i-publikacije/pretrazivanje-publikacija> (posjećeno 8.07.2023.)

Privredna banka Zagreb, godišnja izvješća 2013.-2022., <https://www.pbz.hr/gradjani/financial-reports.html> (posjećeno 4.07.2023.)

Zagrebačka banka, godišnja izvješća 2013.-2022., <https://www.zaba.hr/home/o-nama/investitori/financijski-izvjestaji> (posjećeno 25.06.2023.)

Pym, H. *Inside the Banking Crisis: The Untold Story*. A&C Black Business Information and Development, 2014.

Rose, P.S.; Hudgins, S.C. *Upravljanje bankama i financijske usluge*. Mate d.o.o., 2015.

Divić, Ž., *Analiza izvora financiranja banaka u Republici Hrvatskoj*. Sveučilište u Splitu, 2016.

Padberg, T. *How to Analyse Bank Financial Statements: A concise practical guide for analysts and investors Hardcover.*, Harriman House, 2017.

Ramirez, J. *Handbook of Basel III Capital:Enhancing Bank Capital in Practice*. Wiley, 2017.

Addiko Bank, godišnja izvješća za 2018.g.- 2022.g., <https://www.addiko.hr/o-nama/press-i-publikacije/godisnja-izvjesca/> (posjećeno 5.07.2023.)

Agram Banka, godišnja izvješća za 2018.- 2022.g. <https://www.agrambanka.hr/financijska-izvjesca/> (posjećeno 20.06.2023.)

Banka Kovanica, godišnja izvješća za 2018.- 2022.g., <https://www.kovanica.hr/o-banci-info/izvjesca> (posjećeno 5.07.23023.)

Croatia banka, godišnja izvješća za 2018. – 2022. g., <https://www.croatiabanka.hr/hr/gradani/arhiva-dokumenata/> (posjećeno 3.07.2023.)

Choudhry, M. *An Introduction to Banking Principles, Strategy and Risk Management*. Wiley, 2018.

Hrvatska poštanska banka, godišnja izvješća za 2018.- 2022.g., <https://www.hpb.hr/hr/financijska-izvjesca-i-ostale-informacije-za-investitore/322>

Imex banka, godišnja izvješća za 2018.- 2022.g., <https://www.imexbanka.hr/o-nama/financijska-izvjesca> (posjećeno 28.06.2023.)

Istarska kreditna banka, godišnja izvješća za 2018.- 2022.g., <http://www.ikb.hr/hr/izvjesca> (posjećeno 4.07.2023.)

J&P Morgan Chase, godišnje izvješće za 2022.g., <https://www.jpmorganchase.com/ir/annual-report> (posjećeno 22.06.2023.)

J&T banka, godišnja izvješća za 2018.- 2022.g., <http://www.jtbanka.hr/informacije-investitorima/financijska-izvjesca/137> (posjećeno 30.06.2023.)

Karlovačka banka, godišnja izvješća za 2018.- 2022.g. <https://www.kaba.hr/godisnja-izvjesca/> (posjećeno 28.06.2023.)

Kent Banka, godišnja izvješća za 2018.- 2022.g., <https://www.kentbank.hr/94/odnosi-s-investitorima> (posjećeno 2.07.2023.)

OTP banka, godišnja izvješća za 2018.- 2022.g., <https://www.otpbanka.hr/o-nama/godisnja-izvjesca>

Partner banka, godišnja izvješća za 2018.- 2022.g. <https://www.paba.hr/default.aspx?id=101> (posjećeno 2.07.2023.)

Podravska banka, godišnja izvješća za 2018.- 2022.g., <https://www.poba.hr/odnosi-s-investitorima/> (posjećeno 5.07.2023.)

Raiffeisenbank Austria, godišnja izvješća za 2018.- 2022.g., <https://www.rba.hr/o-nama/financijski-pokazatelji>

Slatinska banka, godišnja izvješća za 2018.- 2022.g. <https://www.slatinska-banka.hr/banka/financijske-informacije/> (posjećeno 22.06.2023.)

F.B. Owusu; A.L. Alhassan, *Asset-Liability Management and bank profitability: Statistical cost accounting analysis from an emerging market*. International Journal of Finance and Economics br. 26., 2020.

Lubinska, B. *Interest Rate Risk in the Banking Book: A Best Practice Guide to Management and Hedging*. Wiley, 2021.

Popis slika, grafikona i tablica:

Popis slika:

Slika 1) Izvještaj o financijskom položaju za 2022.godinu J&Morgan Chase, str.16

Slika 2) Izvještaj dobiti i gubitka za 2022.godinu J&P Morgan Chase, str.19

Popis grafikona:

Grafikon 1) Udio u imovini bankarskog sektora prema veličini banke, str.26

Grafikon 2) Udio u profitu banaka prema njihovoj veličini, str.26

Grafikon 3) Kretanje udjela tri najveće banke u RH u ukupnim prihodima sektora za razdoblje 2013.-2022.g, str.29

Grafikon 4) Broj banaka i vrijednost HHI hrvatskog bankarskog sektora 2008.-2022.g., str.30

Popis tablica:

Tablica 1) Prikaz pozitivnog jaza, str.8

Tablica 2) Negativan jaz, str.9

Tablica 3) Tipični indikatori profitabilnosti sa formulama za izračun i kratkim opisom, str.22

Tablica 4) Popis poslovnih banaka u RH 2022.g. sa podacima o dobiti, vrijednosti imovine te sjedištem, str.24

Tablica 5) Prikaz poslovnih prihoda 3 najveće banke RH te ukupnih poslovnih prihoda banaka koje djeluju 2022.godine za razdoblje 2013.-2023. u mil.kn., str.28

Tablica 6) Pokazatelj povrata na imovinu za najveće tri banke za odabrane godine, str.31

Tablica 7) Pokazatelj povrata na kapital za 3 najveće banke u RH za odabrane godine, str.32